

UDK 741.5:070(497.13)"1949/1960"

Izvorni znanstveni rad

SUKOB JUGOSLAVIJE I INFORMBIROA U KARIKATURI ZAGREBAČKOG VJESNIKA (1949.-1960.)

Lidija Bencetić

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Sukob Jugoslavije i Informbira predstavlja jedan od najznačajnijih trenutaka u jugoslavenskoj povijesti te je kao takav izvrsno popraćen u jugoslavenskim medijima, poglavito u tisku koji je u to vrijeme bio najrašireniji medij. Velika angažiranost tiska s jugoslavenske strane uvjetovana je i velikom medijskom antijugoslavenskom kampanjom u informbiroovskim medijima. Kao sastavni dio tiskanih medija, i karikatura je korištena u medijskom obračunu, te ona svojim prikazom, na vrlo jednostavan i upečatljiv način sažima pojedinu problematiku sukoba. Na temelju količine objavljenih karikatura možemo pratiti i tijek sukoba, odnosno faze popuštanja i jačanja napetosti, a temeljem uvida u sadržaj karikatura samu suštinu problematike.

Ključne riječi: Informbira, Jugoslavija, karikature, percepcija javnosti, *Vjesnik*

Uvod

Tisak i novinstvo su sastavni dio svakoga suvremenog društva, pa tako i onoga komunističke Jugoslavije (Hrvatske). Njihova je uloga višeznačna – informiraju javnost (građanstvo), sudjeluju u kreiranju javnoga mnijenja, ali i nameću odnosno proklamiraju stavove uredništva, vlasnika novine ili nositelja državne vlasti. Karikatura, kao sastavni dio novinstva (društveno angažira-

na karikatura), sudjeluje u svemu navedenom, njome su popraćena sva važna društvena i politička zbivanja što ju čini važnim historiografskim izvorom.¹ Društveno angažirana karikatura nastoji duhovitim prikazom raskrinkati društvene (najčešće političke) negativnosti, izvrgnuti ruglu postupke odgovornih za događaje ili stanje u društvu, ili jednostavno ima ulogu sredstva za promicanje određenih ideja i stavova, te time nastoji utjecati na javno mnijenje, odnosno potaknuti promjene. No, treba napomenuti da ona nema uvijek pozitivne ciljeve, upotrebljava se i u propagandne i političke svrhe, te služi poticanju negativnih stereotipa, kako u totalitarnim društvima tako i u demokratskim društvima.²

Sloboda izražavanja u karikaturama uvjetovana je oblikom vlasti i društvenim uređenjem. Čak i demokratska društva postavljaju ograničenja karikaturistima, ograničeni su stavovima uredništva i politikom vlasnika novine u kojoj objavljuju. Dok su u totalitarnim društvima ta ograničenja još i veća, tamo postoji tzv. “vladin humor” ili “režimski smijeh” pa u njima postoje humoristični listovi i karikature koji se pretvaraju u svoju suprotnost, gdje na udaru satire nisu vlastodršci već heretici i svaki oblik opozicije.³ Takva karikatura ima ulogu političkog agitatora te se naziva “angažirana karikatura”. Ovakva vrsta karikature posebno je vidljiva u Jugoslaviji u prvome poslijeratnom razdoblju gdje se na karikaturama pojavljuju radnici koji s metlom ili čekićem u ruci udaraju po vanjskom ili unutarnjem neprijatelju, odnosno po kulacima, političkim neistomišljenicima i Katoličkoj crkvi. Na ovaj se način vlast (pod krinkom da je riječ o narodu) obračunava sa svojim ideološkim protivnicima, a takve karikature, po Fadilu Hadžiću, poprimaju značaj “sudskih presuda”.⁴ I u kasnijem razdoblju, koje uključuje i ovo istraživanje, karikature zadržavaju karakter političkog agitatora, no one i proširuju svoje djelovanje tako da komentiraju brojne društvene pojave i probleme, te daju svoje mišljenje o njima, tako, u dijelu slučajeva, namećući komunističku ideologiju, ali u glavnini ipak kritizirajući društvene anomalije.

¹ Dulibić F. 2009. 34.

² Dulibić F. 2009. 10-15.

³ Hadžić F. 1998. 70.

⁴ Hadžić F. 1998. 126.

Karikatura u Vjesniku 1950-ih⁵

Od ukupno 2431 karikature objavljene u *Vjesniku* u razdoblju od 1949. do 1960. najviše je zastupljena vanjskopolitička karikatura s udjelom od 35%, potom slijede karikature preuzete iz drugih novina sa 17%, društveno-ekonomske karikature s 15%, te na četvrtom mjestu karikature s temom sukoba Jugoslavije i Informbiroa s udjelom od 10%. Daleko najzastupljeniji karikaturist *Vjesnika* u 1950-im godinama, a ujedno i autor većine analiziranih karikatura, jest Otto Reisinger.

Sukob Jugoslavije i Informbiroa

Napetosti u odnosima između Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i sovjetskoga vodstva bile su vidljive od početka Drugoga svjetskog rata pa sve do izbijanja sukoba 1948. godine. Mnoge Titove postupke Staljin nije odobravao, prvenstveno iz razloga jer su se kosili sa savezničkom politikom i Staljinovim odnosom prema saveznicima, a kasnije u vrijeme hladnoga rata zbog Titove sve neovisnije vanjske i unutarnje politike koja je bila suprotna Staljinovim težnjama za homogenizacijom Istočnog bloka.

Vrijeme hladnoga rata je period zaoštavanja odnosa između Sovjetskoga Saveza i Zapada, što dovodi do stvaranja dvaju antagonističkih blokova i do vrlo napete situacije koja prijeti izbijanjem novoga sukoba. U skladu s time idu i Staljinova nastojanja da stvori "lager socijalističkih zemalja" i osigura potpunu kontrolu nad vanjskom politikom i unutrašnjim razvitkom tih zemalja. No, pokušaj dominacije nad Jugoslavijom naišlo je na otpor. Jugoslavija već u kolovozu 1946. pruža otpor osnivanju mješovitih sovjetsko-jugoslavenskih društava; odbija i stvaranje mješovite banke; do neslaganja dolazi i u vezi s položajem i radom sovjetskih vojnih i civilnih stručnjaka u Jugoslaviji. Još za vrijeme rata, Staljin se zalagao za formiranje jugoslavensko-bugarske federacije, a s vremenom je sve više inzistirao na tome. Jugoslavenska strana je to odbijala i predlagala sedmočlanu federaciju u kojoj bi Bugarska bila samo jedna od jugoslavenskih republika. Također Jugoslavija vodi i neovisnu poli-

⁵ Napomena: podaci preuzeti iz neobjavljene disertacije Lidije Bencetić "Politička karikatura u listovima *Borba* i *Vjesnik* – komparativna analiza percepcije političkog i društvenog života u komunističkoj Jugoslaviji (1945.- 1962.)", obranjene na Sveučilištu u Zagrebu 2014. godine.

tiku prema Grčkoj koja je proturječna Staljinovoj politici prema ovoj državi.⁶

Kada se Staljin uvjerio da plan dominacije nad Jugoslavijom nije uspio mirnim putem, odlučio se na pritisak: politički, ekonomski, vojni i moralni. Potkraj 1947. godine, skriveno od očiju javnosti, započeo je između rukovodstava Jugoslavije i Sovjetskoga Saveza konflikt za koji je jugoslavenska strana držala da je u granicama nerazumijevanja.⁷ U ožujku 1948. dolazi do konkretnih poteza sovjetske strane. Sovjeti iz Jugoslavije povlače svoje vojne i civilne stručnjake, te stiže Staljinovo glasovito Prvo pismo Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ), nakon kojega će uslijediti još dva. U tim je pismima napadnuta cjelokupna unutarnja i vanjska politika Jugoslavije. Optužuje se rukovodstvo KPJ da širi antisovjetsko raspoloženje, da govori o Sovjetskome Savezu kao nosiocu “velikodržavnog šovinizma”. Povlačenje sovjetskih vojnih i civilnih savjetnika obrazlaže se neprijateljskom atmosferom spram njih i stalnim nadzorom jugoslavenske službe sigurnosti. Staljin optužuje KPJ zbog “nedostatka demokracije”, zbog nedostatka klasne borbenosti, suprotno stvarnom stanju stvari, pisma tvrde da u Jugoslaviji jačaju kapitalistički elementi. Optužuje se jugoslavensko rukovodstvo, a Tita posebno, da izjednačuju Sovjetski Savez s imperijalističkim silama. Ono što je jugoslavenskoj strani najteže palo je Staljinova izjava da jugoslavenski uspjesi i zasluge u Drugome svjetskom ratu i nisu tako velike, štoviše da nisu ništa veće od uspjeha i zasluga ostalih komunističkih partija u Europi. Staljin naglašava da nijedna partija ne bi mogla doći na vlast bez sovjetske vojne pomoći, niti bi se mogla održati na vlasti.⁸

CK KPJ odbacuje sve optužbe navedene u pismima, te protestira protiv sadržaja pisama i ističe nezadovoljstvo zbog vrbovanja i špijunske djelatnosti sovjetske obavještajne službe u Jugoslaviji, ali potvrđuje odanost socijalizmu, Sovjetskome Savezu i marksizmu-lenjinizmu.⁹

Dana 28. lipnja na sjednici Informbira u Bukureštu objavljena je glasovita Rezolucija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije, kojom započinje javna

⁶ Mihovilović M., Bošnjak M. i Saračević S. 1976. 11.

⁷ Bilandžić D. 1999. 292.

⁸ Bilandžić D. 1999. 297.

⁹ Banac I. 1990. 119.

faza sukoba između KPJ i komunističkog pokreta kojim je rukovodio Staljin.¹⁰ Tito i KPJ optuženi su zbog antisovjetizma, zbog praktičnih i ideoloških grešaka (nepravilne agrarne reforme i odstupanja od lenjinističke teorije partije), zbog pomanjkanja unutar partijske demokracije. Najozbiljnija točka optužbe je da su se rukovodioci KPJ “suprotstavili komunističkim partijama, koje su u sastavu Informacionog biroa”, da su “pošli putem odcepljenja od jedinstvenog socijalističkog fronta protiv imperijalizma, putem izdaje stvari međunarodne solidarnosti radnog naroda, i putem prelaska na pozicije nacionalizma”, iznijeta je potpuna osuda antipartijske politike i držanja KPJ. No, prave Staljinove namjere su bile da “zdravi elementi” unutar KPJ svojom voljom zbače Tita i njegovo rukovodstvo, a računalo se i na građanski rat u Jugoslaviji, u kojem bi slučaju bila moguća i intervencija u svrhu izravnog podvrgavanja. Staljin se oslanjao na golem utjecaj svoje karizme među jugoslavenskim komunistima.¹¹

Dana 29. lipnja sastao se CK KPJ i odobrio tekst Milovana Đilasa kao odgovor na optužbe iz Rezolucije Informbiroa.¹² U odgovoru se tvrdi da su “partijski i državni organi u nekim zemljama narodne demokracije počinili niz neizazvanih akata koji vrijeđaju narode Jugoslavije, njihovu državu i državne predstavnike”.¹³ Politički život u Jugoslaviji tih je dana bio vrlo intenzivan – odvijale su se pripreme za V. kongres KPJ. Kongres je trajao sedam dana, a na njemu se vodila rasprava u svrhu pobijanja optužbi Informbiroa i dokazivanja da je KPJ najrevolucionarnija partija u Europi i najdosljednija u primjeni marksizma-lenjinizma.¹⁴ Kongres se odvijao u atmosferi žestokog ideološkog, političkog i moralnog pritiska Informbiroa, sve s ciljem razbijanja KPJ. I u međunarodnom komunističkom pokretu i izvan njega očekivao se slom KPJ, kako zbog pozicije Sovjetske komunističke partije (boljševika), SKP(b), kojoj su se, u okviru odnosa u Komunističkoj internacionali, pokoravale gotovo sve komunističke partije, tako i zbog vjernosti jugoslavenskih komunista

¹⁰ Mihovilović M., Bošnjak M. i Saračević S. 1976. 45.

¹¹ Isto. 45.

¹² Đilas M. 1983. 162.

¹³ Banac I. 1990. 128.

¹⁴ Bilandžić D. 1986. 26.

Sovjetskome Savezu.¹⁵ Međutim, delegati su odbacili Rezoluciju Informbira kao “netočnu, nepravilnu i nepravednu”. Uz odbijanje optužbi, gotovo se svaki sudionik u raspravi zaklinjao na vjernost Sovjetskome Savezu i Staljinu. Oda-nost Staljinu iskazivat će se i godinu dana nakon Kongresa.¹⁶

Staljin je pokrenuo propagandno-političku, ideološku, diplomatsku i eko-nomsku kampanju pritiska ogromnih razmjera, iz tjedna u tjedan pritisak je postajao sve žešći i intenzivniji.¹⁷ Propaganda se vršila u dva pravca: u “obavje-štavanju” javnosti samih zemalja Informbira putem tiska i radio postaja, te pritiska na jugoslavensku javnost, prema kojoj je bio uperen veliki broj radio-emisija na jugoslavenskim jezicima emitiranih iz svih zemalja Informbira. Broj tih emisija se stalno povećavao – već u rujnu 1948. bilo ih je 11 dnevno, a mjesec dana kasnije 15, da bi nakon dvije godine porasle na 37, a nedjeljom na 40, u trajanju do 15 sati dnevno, a nedjeljom do 17 sati programa.¹⁸ Iz navede-nih se podataka vidi kolika je važnost data propagandnoj dezinformaciji kao jednoj od karika u lancu pritisaka vršenih nad vodstvom KPJ. Upravo zbog količine medijskog pritiska vodstvo KPJ odlučuje da se cjelokupni V. kongres prenosi preko radija, a novine su na dnevnoj bazi objavljivale detaljna izvješća s Kongresa.¹⁹ Propagandna aktivnost KPJ nastavila se putem medija i nakon Kongresa, tako da sve novine, bez obzira na učestalost izlaženja i prostornu raširenost, problematiziraju sukob s Informbira, a kao sastavni dio novina i karikature čine isto.

Sukob Jugoslavije i Informbira u karikaturi *Vjesnika*

Problematika odnosa Jugoslavije i zemalja Informbira pojavljuje se 1948. godine s objavljivanjem Rezolucije Informbira, no, prvu karikaturu ove te-matike *Vjesnik* objavljuje tek 28. lipnja 1949. na prvu godišnjicu javnoga po-četka sukoba, tj. na dan objave Rezolucije. Sljedeća karikatura objavljena je tek naredne godine (4. veljače). U periodu od 1950. do 1953. objavljena je glavni-

¹⁵ Isto. 26.

¹⁶ Bilandžić D. 1999. 299.

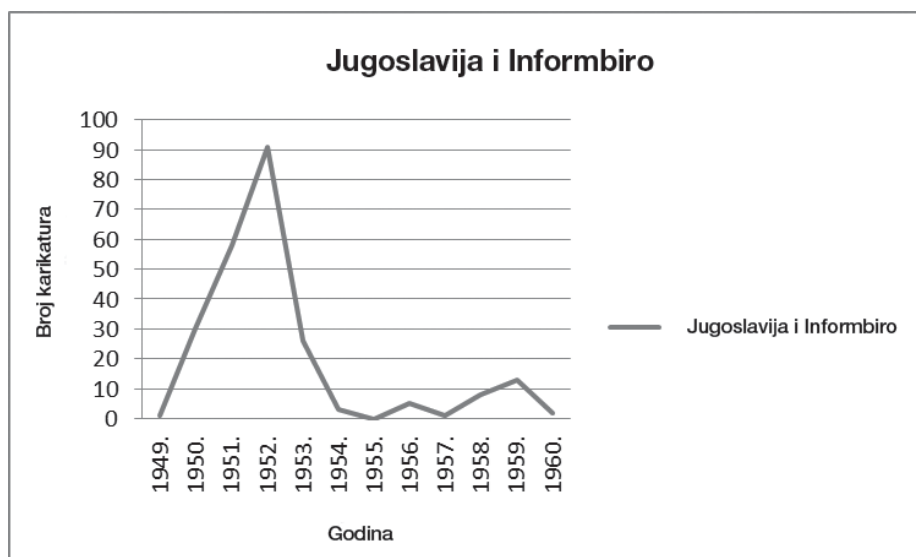
¹⁷ Palavršić J. 1968. 22.

¹⁸ Palavršić J. 1968. 15.

¹⁹ Dedijer V. 1969. 187.

na karikatura ove problematike, dok se u kasnijim godinama pojavljuju periodično, najviše 1959. godine (13 karikatura ili 6% u ukupnom broju karikatura objavljenih te godine). U ukupnom korpusu istraživanih karikatura *Vjesnika* u razdoblju od 1949. do 1960., tematika sukoba Jugoslavije i Informbiroa zauzima 10%, odnosno riječ je o 238 karikatura). Gledano po godinama kada su objavljene, najveći udio u ukupnom broju karikatura u pojedinoj godini bio je 1952. i to 38% (91 karikatura), slijedi godina 1951. s 24% (58 karikatura) udjela.

Grafikon 1. *Vjesnik*, broj karikatura s tematikom odnosa Jugoslavije i Informbiroa u razdoblju 1949.-1960.

Prvom se karikaturom sukoba Jugoslavije i Informbiroa želi prikazati ustrajnost i čvrstoća Jugoslavije, koja se godinu dana odupire snažnim nastojanjima da ju se pokori. Naziv karikature je *Novi Jerinformski trubači*, čime se aludira na jerihonske trubače, odnosno biblijsku priču o propasti grada Jerihona čije zidine su srušene zvukom truba i Božjom pomoći u samo sedam dana. No, za razliku od Jerihona, karikatura prikazuje kako se Jugoslaviju ne može srušiti iako trube sviraju već godinu dana. Prikazana je kao čvrsta kula, debelih zidova, koju informbiroovski trubači (u prijevodu: propaganda) ne mogu srušiti. Karikatura je objavljena na naslovnoj strani i uz nju je publiciran

članak na istu temu.²⁰ U članku se oštro kritizira ponašanje informbirovske strane, stalno osporavanje jugoslavenskih vlasti, te im se posebno zamjera stav prema Trstu, Koruškoj i pitanju reparacije, kao i negiranje Makedonije kao integrativnog dijela Jugoslavije.²¹ Primjenimo li istraživanje Dela Brickmana, koji kaže kako karikatura objavljena uz popratni članak ili prilog na istu temu, može mijenjati mišljenje čitatelja (publike), onda dolazimo do zaključka kako je uredništvu stalo da tema dođe do čitatelja, te da data poruka bude pravilno shvaćena od strane čitatelja.²²

Već u narednoj godini *Vjesnik* objavljuje 30 karikatura ove problematike, time jasno dajući do znanja kolika je važnost ove teme za list, a time i za državno rukovodstvo. Prva sljedeća karikatura ismijava sovjetsko rukovodstvo i njihova nastojanja da pomoću znanstvene zajednice, odnosno lažiranja znanstvenih istraživanja, prezentiraju nekadašnje Rusko Carstvo kao napredno društvo.²³ *Vjesnik* se ismijava s ovakvom znanošću prikazujući Rusiju 1450. godine kao naprednu zemlju u kojoj postoje avioni, automobili i telefoni.

U narednim je karikaturama velika pažnja posvećena negiranju informbirovske propagande koja optužuje Jugoslaviju po raznim pitanjima, ukazujući na sveobuhvatnost i namjeru takve propagande – diskreditiranje i rušenje jugoslavenskog rukovodstva, te izolaciju Jugoslavije u ekonomskom i političkom pogledu.²⁴ Kao dio protujugoslavenskog djelovanja, karikature ističu isključivanje Jugoslavije iz Vijeća i Izvršnog odbora Međunarodnog udruženja bivših interniraca, teatralno se pitajući što je sljedeće – možda i tjeranje ratnih žrtava fašizma iz njihovih grobova?²⁵ U proljeće 1950. dolazi do velikog koncentriranja vojnih snaga Istočnoga bloka na granicama Jugoslavije te se povećava broj graničnih incidenata.²⁶ Sve ozbiljnije stanje na granici detektira se i u

²⁰ *Vjesnik*, god. IX., br. 1293, 28. lipanj 1949. 1.

²¹ "Godišnjica jedne antisocijalističke hajke", *Vjesnik*, god. IX., br. 1293, 28. lipanj 1949. 1.

²² Brickman D. 1968. 724-726.

²³ *Vjesnik*, god. X., br. 1480, 4. veljače 1950.

²⁴ *Vjesnik*, god. X., br. 1491, 17. veljače 1950.; *Vjesnik*, god. X., br. 1503, 3. ožujak 1950.; *Vjesnik*, god. X., br. 1748, 17. prosinac 1950.

²⁵ *Vjesnik*, god. X., br. 1562, 12. svibanj 1950.

²⁶ Životić A. 2011. 339.

karikaturama, čiji se broj uvelike povećava, a njihov je cilj objasniti ozbiljnost događaja na granicama i opasnost koja prijeti iz nastale situacije. Karikature “objašnjavaju” događanja na granicama skupno ali i zasebno, pa tako opisuju zbivanja na jugoslavensko-albanskoj granici, naglašavajući kako incidente izaziva albanska strana, a informbiroovski tisak lažno optužuje Jugoslaviju.²⁷ Jugoslavija ima probleme i na granici s Bugarskom i Mađarskom, gdje također dolazi do provokacija za koje se optužuje jugoslavensku stranu, a karikature negiraju optužbe i naglašavaju kako je zapravo Jugoslavija žrtva provokacija.²⁸ Osim u pogledu granične problematike, karikature se s Bugarskom obračunavaju i na način da postupke trenutne vlasti povezuju s postupcima vlasti iz vremena kolaboracije s nacističkom Njemačkom, time nastojeći diskreditirati bugarsko rukovodstvo.²⁹ Kako se najveći broj graničnih incidenata dogodio 1951. godine,³⁰ tako je i najveći broj karikatura s problematikom graničnih incidenata objavljen te godine. Iako je na granici s Albanijom bilo brojčano najmanje incidenata (542 incidenta od 1948. do 1953.), oni su nanijeli najviše štete a i ranjeno je (9) i ubijeno (16) najviše ljudi. Najviše incidenata dogodilo se na granici s Mađarskom, njih 4446 u razdoblju od 1948. do 1953.³¹

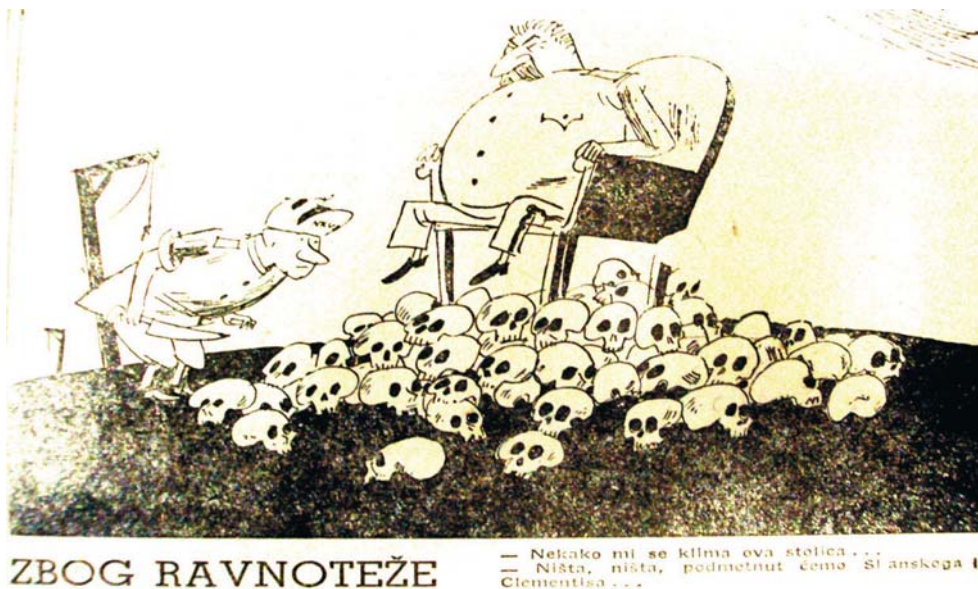
²⁷ *Vjesnik*, god. X., br. 1663, 8. rujan 1950.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1788, 2. veljača 1951.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2333, 4. listopad 1952.

²⁸ *Vjesnik*, god. XI., br. 1790, 4. veljače 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1792, 6. veljače 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1800, 16. veljače 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1802, 18. veljače 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1803, 19. veljače 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1810, 27. veljače 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1856, 22. travanj 1951. O jugoslavensko-bugarskom sukobu detaljnije vidi u: Dragišić P. 2007. 214-229.

²⁹ *Vjesnik*, god. XI., br. 1768, 9. siječanj 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1771, 13. siječanj 1951.

³⁰ Životić A. 2011. 343-345.

³¹ Životić A. 2011. 349.

Slika 1. *Vjesnik*, god. XII., br. 2383, 23. studeni 1952.

Vjesnikova karikatura posebno naglašava agresivnost zemalja Istočnoga bloka, koje nasilnim metodama nastoje pokoriti Jugoslaviju, ali i primjenu sile u međusobnim odnosima, gdje Sovjetski Savez zbog svoje veličine i vojne snage ima izraženo dominantan položaj.³² Karikature “raskrinkavaju” sovjetsku vanjsku politiku koja se nastoji prikazati mirotvornom, a koja u suštini nije takva. Primjer se daje karikaturirajući pristalicu mira koji se prikazuje kao ekvivalent sovjetskoga diplomata (koji u stvarnosti, po mišljenju karikatura, nije mirotvorac, već agresivac).³³ *Vjesnik* prikazuje način na koji Sovjetski Savez koristi OUN i mogućnost govora pred Skupštinom OUN-a za širenje svoje propagande, u to vrijeme s posebnim naglaskom na Jugoslaviju (o.a. iako Jugoslavija nije bila jedina koju Sovjetski Savez napada, ona se osjećala najnapadnutijom te kontinuirano demantira napade).³⁴

³² *Vjesnik*, god. X., br. 1722, 16. studeni 1950.; *Vjesnik*, god. X., br. 1727, 21. studeni 1950.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1778, 21. siječanj 1951.

³³ *Vjesnik*, god. XI., br. 1763, 4. siječanj 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1801, 17. veljača 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1915, 1. srpanj 1951.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2258, 21. srpanj 1952.

³⁴ *Vjesnik*, god. XI., br. 2035, 18. studeni 1951.

Karikature analiziraju i odnose između saveznika u Istočnome bloku, naglašavajući dominantnu ulogu Sovjetskoga Saveza tj. potpunu potčinjenost ostalih zemalja.³⁵ Kao dobri pokazatelji takvoga odnosa ističu se trgovinski sporazumi koje su zemlje Istočnoga bloka sklopile sa Sovjetskim Savezom, a koji su vrlo nepovoljni po njih, a prema karikaturama čak imaju izrabljivački karakter. Karikature sugeriraju kako je Sovjetski Savez u potpunosti opljačkao zemlje, za sobom ostavivši samo ruševine i leševe.³⁶ Kao primjer odnosa država u Istočnome bloku navodi se odnos Sovjetskoga Saveza i Čehoslovačke. Karikaturira se njezina ovisnost o hrani iz Sovjetskoga Saveza, te se prikazuje kako hrane ima dovoljno ali sovjetski rukovodioci ne žele je dijeliti sa svojim partnerima.³⁷ Satelitske su države potčinjene i u pogledu plaća za isti posao, tako sovjetski stručnjaci u Bugarskoj imaju nekoliko puta veću plaću od bugarskih stručnjaka.³⁸ Iz Poljske se daje primjer otkupa ugljena koji Sovjetski Savez Poljskoj plaća 1.25 dolara po toni, a cijena na svjetskom tržištu je 20 dolara po toni.³⁹ *Vjesnikova* karikatura informira i kako se u pojedinim zemljama (primjer Bugarske) nezadovoljstvo stanovništva zbog lošeg stanja u zemlji i politike vlasti kanalizira protiv Jugoslavije. No, iz kasnijih je karikatura vidljivo kako bugarski građani spas traže u jugoslavenskoj ambasadi u Sofiji, odnosno bježanjem preko jugoslavenske granice.⁴⁰ Opisanim se karikaturama nastoji opravdati razlaz s Istočnim blokom, odnosno pokazati kako je jugoslavenska odluka bila ispravna, jer u suprotnom bi i Jugoslaviju zadesila ista sudbina kao ostale zemlje Istočnoga bloka.

³⁵ *Vjesnik*, god. X., br. 1528, 1. travanj 1950.; *Vjesnik*, god. X., br. 1604, 30. lipanj 1950.; *Vjesnik*, god. X., br. 1649, 22. kolovoz 1950.; *Vjesnik*, god. X., br. 1734, 29. studeni 1950.; *Vjesnik*, god. X., br. 1749, 18. prosinac 1950.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1761, 1. siječanj 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1808, 25. veljača 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1841, 5. travanj 1951.

³⁶ *Vjesnik*, god. X., br. 1509, 10. ožujak 1950.; *Vjesnik*, god. X., 1515, 17. ožujak 1950.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2410, 21. prosinac 1952.

³⁷ *Vjesnik*, god. XI., br. 1827, 19. ožujak 1951.

³⁸ *Vjesnik*, god. XI., br. 1867, 6. svibanj 1951.

³⁹ *Vjesnik*, god. XII., br. 2349, 20. listopad 1952.

⁴⁰ *Vjesnik*, god. X., br. 1533, 7. travanj 1950.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2222, 15. lipanj 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2230, 23. lipanj 1952.

Zemlje se Istočnoga bloka karikaturiraju zajedno, kao Informbiroovski kolektiv, ali *Vjesnik* posvećuje i zasebnu pažnju pojedinim državama. Ismijava se njihovo nastojanje da u svemu kopiraju Sovjetski Savez, zaboravljajući da je isto činila i Jugoslavija. Tako se karikaturira mađarsko rukovodstvo koje, kako naglašavaju karikature, slijedi sovjetsko vodstvo i u pretjeranom opijanju te brizi za vlastiti izgled i promociju.⁴¹ Ismijavaju se nastojanja bugarskoga rukovodstva da se što više dodvori Sovjetima na način da tekst bugarske himne hvali Sovjetski Savez i Staljina. Bugarsko rukovodstvo kopira i arhitekturu iz Sovjetskoga Saveza.⁴² Najbolji opis odnosa u Istočnome bloku dala je karikatura koja sovjetsko rukovodstvo prikazuje kao lutkara, a Poljsku kao lutku na koncu. Karikature posebno ističu namjeru sovjetskoga vodstva da ono što se daje drugim zemljama iskoriste za njihovu bolju eksploataciju.⁴³ Mađarsku se ističe kao zemlju koja u svojim nastojanjima da kopira Sovjetski Savez ide tako daleko da u vojsci uvodi ruski kao zapovjedni jezik.⁴⁴

Najviše je prostora posvećeno karikaturama koje tematiziraju Sovjetski Savez i ismijavaju glavninu postupaka njegova rukovodstva. Kao jedan od takvih primjera svakako je i nedosljednost sovjetske politike, a karikatura to naglašava obrađujući slučaj oduzimanja Staljinove nagrade godinu dana nakon što je dodijeljena, iz razloga promjene sovjetske politike.⁴⁵ Kritizira se sovjetska uloga u ostalim zemljama Istočnoga bloka, poglavito njihovo nastojanje da rukovode gospodarstvima tih zemalja, što im je u najvećoj mjeri i uspjelo.⁴⁶ *Vjesnikova* se karikatura bavi i pitanjem nasilja i torture unutar Sovjetskoga Saveza, spominje gulage i prisilni rad, te karikaturira “odlaske” na liječenje koji su paravan za deportaciju.⁴⁷ Ukazuje se na nejednakosti unutar sovjetskoga društva, gdje prosječni čovjek živi skromno a vladajuća klasa (politička,

⁴¹ *Vjesnik*, god. X., br. 1542, 17. travanj 1950.

⁴² *Vjesnik*, god. X., br. 1580, 2. lipanj 1950.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1807, 24. veljača 1951.

⁴³ *Vjesnik*, god. X., br. 1698, 19. listopad 1950.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2118, 24. veljača 1952.

⁴⁴ *Vjesnik*, god. XI., br. 1824, 16. ožujak 1951.

⁴⁵ *Vjesnik*, god. X., br. 1568, 19. svibanj 1950.

⁴⁶ *Vjesnik*, god. X., br. 1605, 1. srpanj 1950.

⁴⁷ *Vjesnik*, god. X., br. 1728, 29. prosinac 1950.

gospodarska, vojna) u izborilju.⁴⁸ Upozorava se na izostanak osnovnih principa komunizma i socijalizma u Sovjetskome Savezu, jer se radnici i seljaci umjesto da budu nositelji društva, nalaze na marginama toga istog društva, eksploatirani i zlostavljani od rukovodećeg kadra.⁴⁹ Karikature ismijavaju sovjetski (ruski) egoizam koji želi sva bitna otkrića u ljudskoj povijesti prikazati kao njihova.⁵⁰

Najviše pojedinačne pažnje karikature posvećuju Josifu Staljinu i kultu njegove ličnosti. Ismijava se sveprisutnost njegovih portreta od vrtića i škola, ureda i državnih zgrada, do spavaćih soba. Karikaturisti ga prikazuju kao egoističnog diktatora, krvnika, ali i na način kako on sebe vidi, odnosno kao osobu koja se želi prikazati mirotvorcem, velikim spisateljem, misliocem i stvarateljem, a posebno se ismijava njegovo nastojanje da se prikaže kao spasitelj čovječanstva od kapitalizma.⁵¹ Karikaturira se njegova sveprisutnost u medijskom prostoru Sovjetskoga Saveza i zemalja Istočnoga bloka, gdje nema stranice u novinama na kojoj nije njegova slika ili tekst posvećen njemu.⁵² Karikature ga prikazuju kao inicijatora Korejskoga rata, ali i kao gubitnika u istome, tj. kao osobu kojoj je amputirana noga (radi "gubitka" Južne Koreje). I u ostalim je svjetskim sukobima Staljin prikazan kao negativan faktor, kao strana koja svojim djelima potencira nemire, iako se nastoji prikazati drugačijim.⁵³

⁴⁸ *Vjesnik*, god. XI., br. 1857, 23. travanj 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1864, 1. svibanj 1951.

⁴⁹ *Vjesnik*, god. XII., br. 2180, 4. svibanj 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2291, 23. kolovoz 1952.

⁵⁰ *Vjesnik*, god. XI., br. 1860, 27. travanj 1951.

⁵¹ *Vjesnik*, god. XII., br. 2072, 1. siječanj 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2100, 3. veljača 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2106, 10. veljača 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2217, 10. lipanj 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2236, 29. lipanj 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2269, 1. kolovoz 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2282, 14. kolovoz 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2283, 15. kolovoz 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2292, 24. kolovoz 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2304, 5. rujanj 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2324, 26. rujanj 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2336, 7. listopad 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2360, 31. listopad 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2369, 9. studeni 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2371, 11. studeni 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2374, 14. studeni 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2383, 23. studeni 1952.; *Vjesnik*, god. XII., br. 2402, 13. prosinac 1952.; *Vjesnik*, god. XIV., br. 2428, 9. siječanj 1953.; *Vjesnik*, god. XIV., br. 2456, 6. veljača 1953.

⁵² *Vjesnik*, god. XI., br. 1780, 23. siječanj 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1784, 28. siječanj 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1814, 4. ožujak 1951.

⁵³ *Vjesnik*, god. XI., br. 1902, 16. lipanj 1951.; *Vjesnik*, god. XI., br. 1903, 17. lipanj 1951.; *Vjesnik*, god. XIV., br. 2421, 1. siječanj 1953.; *Vjesnik*, god. XIV., br. 2424, 5. siječanj 1953.

Slika 2. *Vjesnik*, god. XIV., br. 2437, 18. siječanj 1953.

Kada početkom 1953. godine Staljin kreće u likvidaciju židovskih liječnika, *Vjesnikove* karikature to žestoko osuđuju, dovodeći ga u korelaciju s Adolfom Hitlerom. Tako jedna od karikatura prikazuje Hitlera koji predaje mač Staljinu, i govori mu “Gdje ja stadoh, ti produži!”⁵⁴

Već tri mjeseca nakon Staljinove smrti (ožujak 1953.), a povodom obljetnice Rezolucije Informbiroa, *Vjesnik* objavljuje prvu karikaturu koja govori o popuštanju napetosti između Jugoslavije i zemalja Istočnoga bloka.⁵⁵ U srpnju je publicirana karikatura koja nagoviješta propast Informbiroa, na kojoj je prikazano kako sudionici “posljednje” konferencije Informbiroa jedni druge optužuju za njegovu propast i sukob s Jugoslavijom.⁵⁶ Dok je 1956. objavljena karikatura koja prikazuje kako je brod Informbiroa definitivno potonuo – time slaveći jugoslavensku pobjedu u sukobu.⁵⁷ Odricanje sovjetskoga rukovodstva

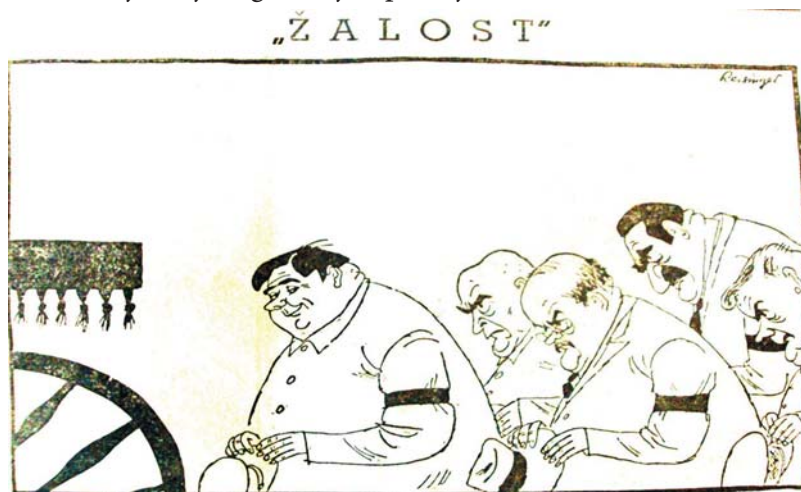
⁵⁴ *Vjesnik*, god. XIV., br. 2436, 17. siječanj 1953.

⁵⁵ *Vjesnik*, god. XIV., br. 2589, 28. lipanj 1953.

⁵⁶ *Vjesnik*, god. XIV., br. 2600, 12. srpanj 1953.

⁵⁷ *Vjesnik*, god. XVII., br. 3504, 5. lipanj 1956. Detaljnije o zatopljenju odnosa 1956. vidi u: Tripković Đ. 2013. 19-60.

od Staljina i napuštanje njegove politike bit će tema jedne karikature na kojoj je Staljin prikazan u raju s ostalim bogovima, te im govori “Ne čudi me, što su se odrekli vas, lažnih bogova, nego me čudi to, što su se mene odrekli (...)”⁵⁸ U narednim godinama *Vjesnik* će sporadično objavljivati karikature informbirovske tematike, količina karikatura objavljenih u 1952. i početkom 1953. godine više neće biti ponovljena. No, za time neće ni biti potrebe zbog zatopljenja odnosa između Jugoslavije i zemalja Istočnog bloka te prebacivanja fokusa na druga zbivanja. U godinama kada odnosi hlade (od 1957.) biti će objavljen izvjestan broj karikatura koje će prvenstveno tematizirati i obračunavati se s novinskim napadima albanskih i kineskih agencija, odnosno komunističkih partija tih zemalja, koje Jugoslaviju optužuju za revizionizam.⁵⁹

Slika 3. *Vjesnik*, god. XIV., br. 2486, 8. ožujak 1953.

⁵⁸ *Vjesnik*, god. XVII., br. 3442, 25. ožujak 1956.

⁵⁹ *Vjesnik*, god. XVII., br. 3646, 13. studeni 1956.; *Vjesnik*, god. XVII., br. 3668, 9. prosinac 1956.; *Vjesnik*, god. XIX., br. 4213, 26. lipanj 1958.; *Vjesnik*, god. XIX., br. 4228, 13. srpanj 1958.; *Vjesnik*, god. XIX., br. 4282, 14. rujanj 1958.; *Vjesnik*, god. XIX., br. 4288, 21. rujanj 1958.; *Vjesnik*, god. XIX., br. 4342, 23. studeni 1958.; *Vjesnik*, god. XIX., br. 4352, 7. prosinac 1958.; *Vjesnik*, god. XIX., br. 4364, 21. prosinac 1958.; *Vjesnik*, god. XX., br. 4398, 1. veljača 1959.; *Vjesnik*, god. XX., br. 4413, 19. veljača 1959.; *Vjesnik*, god. XX., br. 4459, 12. travanj 1959.; *Vjesnik*, god. XX., br. 4462, 16. travanj 1959.; *Vjesnik*, god. XX., br. 4500, 31. svibanj 1959.; *Vjesnik*, god. XX., br. 4655, 29. studeni 1959.; *Vjesnik*, god. XXII., br. 5046, 5. ožujak 1961.; *Vjesnik*, god. XXII., br. 5076, 9. travanj 1961.; *Vjesnik*, god. XXII., br. 5112, 18. svibanj 1961. Detaljnije o ponovnom zahlađenju odnosa vidi u: Tripković Đ. 2013. 61-110.

Zaključak

Karikaturama se, u očima čitatelja *Vjesnika*, žele prvenstveno opravdati postupci i stav jugoslavenskoga rukovodstva, koje je u to vrijeme dovodeno u pitanje kod dijela stanovništva i članova Partije. Ali ujedno i “podignuti moral” kod čitatelja, s obzirom na cjelokupno lošu situaciju u zemlji – neimaština, skupoća, vanjska opasnost.

Glavnina karikatura koje tematiziraju sukob Jugoslavije i Informbiroa u *Vjesniku* je objavljena u razdoblju od 1950. do 1953., odnosno od početka medijskog sukoba pa do Staljinove smrti kada se medijski sukob smiruje te dolazi do zbližavanja suprotstavljenih strana. Ponovno značajnije aktualiziranje ove problematike ostvaruje se u godinama 1958. i 1959. kada Istočni blok optužuje Jugoslaviju za revizionizam.

Iz ranije predstavljenog grafičkog podatka (grafikon 1.) vidljivo je kako je *Vjesnikova* karikatura imala veliku propagandnu ulogu u godinama najjačeg medijskog sukoba, odnosno 1950., 1951., 1952. i 1953. kada je u četiri godine objavljeno 205 karikatura. Njima se pridaje veća pažnja neravnopravnim odnosima unutar Istočnoga bloka, naglašavaju dominantan položaj Sovjetskoga Saveza, koji ga koristi kako bi iz zemalja Istočnoga bloka izvukao materijalnu korist. *Vjesnik* svojom karikaturom negira optužbe Informbiroa, ali ne stavlja naglasak na medijsku kampanju koja se vodi protiv Jugoslavije. Jedna od zastupljenijih tema je ismijavanje sovjetskoga rukovodstva. Brojni su razlozi njihove poruge, ali prvenstveno se naglašava njihovo mišljenje, i stav, kako su Rusi superioran narod, kako je njihova povijest izuzetna, te time zaslužuju prvenstvo u Istočnome bloku. Nadalje, *Vjesnik* ističe agresivnost vanjske politike zemalja Istočnoga bloka, kako prema Jugoslaviji, tako i prema cjelokupnoj međunarodnoj zajednici. Velika se pažnja pridaje i incidentima na jugoslavenskoj granici sa zemljama Istočnoga bloka. Stavlja se naglasak na to kako su incidenti isprovocirani od suparničke strane i kako se time Jugoslaviju želi uvući u vojni sukob.

Nakon zatopljenja odnosa između Jugoslavije i Istočnoga bloka, *Vjesnik* smanjuje količinu karikatura ove tematike, a publicirane karikature naglašavaju kako je za zatopljenje odnosa zaslužna Jugoslavija i njezina trezvena vanjska politika, dok će za ponovno zahlađenje odnosa optuživati sovjetsku stranu, odnosno zemlje Istočnoga bloka. Najveći napor karikature će uložiti u

negiranje optužbi za revizionizam i “prokazivanje” albanskog i kineskog tiska, koji su najaktivniji u antijugoslavenskoj kampanji.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Novine:

- *Vjesnik* (Zagreb), 1949.-1960.

LITERATURA

- Ajanović M. 2008. *Karikatura i pokret: devet ogleđa o crtanom filmu*. Zagreb: Hrvatski filmski savez.
- Banac I. 1990. *Sa Staljinom protiv Tita: informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*. Zagreb: Globus.
- Bilandžić D. 1999. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing.
- Bilandžić D. 1986. *Kongresi naše Partije*. Beograd: TANJUG, NIRO Mladost.
- Brickman D. 1968. “Do editorial cartoons and editorials change opinions?” *Journalism Quarterly*, god. 45, br. 4, 1968. 724.-726.
- Dedijer V. 1969. *Izgnubljena bitka J. V. Staljina*. Sarajevo: Svjetlost.
- Dragišić P. 2007. *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944-1949*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Dulibić F. 2009. *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Zagreb: Leykam international.
- Đilas M. 1983. *Vlast*. London: Naša reč.
- Hadžić F. 1998. *Anatomija smijeha: studije o fenomenu komičnog*. Zagreb: VBZ.
- Hauser A. 1977. *Filozofija povijesti umjetnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kris E. 1970. *Psihoanalitička istraživanja u umetnosti*. Beograd: Kultura.

- Mihovilović M., Bošnjak M., Saračević S. 1976. *Sukob s Informbiroom*. Zagreb: Izdavačko poduzeće August Cesarec.
- Palavršić J. 1968. *Teška 1948*. Zagreb: Vjesnik.
- Štrbac Č. 1984. *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja: sukob KPJ i Informbiroa*. Beograd: Prosveta.
- Tripković Đ. 2013. *Jugoslavija – SSSR 1956-1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Wigston D. 2002. “Aids and political cartoons: a case study”. *Communicatio*, god. 28, br. 2, 2002. 74.-94.
- Životić A. 2011. *Jugoslavija, Albanija i velike sile 1945-1961*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

Summary

CONFLICT OF YUGOSLAVIA AND COMINFORM IN ZAGREB'S VJESNIK CARTOONS (1949-1960)

The conflict between Yugoslavia and Cominform was one of the most important moments in Yugoslav history and as such was extensively covered in Yugoslav media, especially in the press which at time was the most widespread medium. The great involvement of the press on the Yugoslav side was in part the answer to the big anti-Yugoslavian media propaganda in the Cominform media. As an integral part of the print media, cartoon was also used in media showdown because of its ability to summarize certain issues in very simple and striking way. Based on the amount of published cartoons one can follow the course of the conflict, phases of greater and smaller tensions and the very essence of the issue.

Key words: Cartoons, Cominform, Yugoslavia, Public perception, *Vjesnik*

(Translated by the author)